

ויקרא בהם שמי ושם אבותי

וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכְנוּ אֲבֹתַי לִפְנֵי אֲבֹתֵיךָ וַיִּצְחַק הָאֱלֹהִים הֲרַעָה אֶתִּי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה: הַמְלֶאֶךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע יְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבֹתֵיךָ וַיִּדְגּוּ לְרֹב בְּקָרֵב הָאָרֶץ: (בראשית מח טו-טז).¹

מדרש הגדול בראשית מח טו פרשת ויחי – מה חשבו שאר השבטים

"ויברך את יוסף". אמר ר' זעירא: בשעה שברך יעקב ליוסף, יצא ופניו מתהללות. והיו השבטים אומרים: כל עלמא אינון קיימין עם חד, אלא אם כן היה עשיר ובעל מראה. כך, לא דיבר אבינו יעקב אלא עם יוסף שהוא מלך. אמר להן יעקב: "יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו" (תהלים לד, ו). אית מספקא לכולא.²

מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה ה – שלא שינו את שמם

ומנין שלא שנו שמם? כשם שמייחסן בירידתן, שנאמר: "ראובן שמעון לוי ויהודה" (שמות א ב), כך מייחסן בעלייתן: "ראובן שמעון לוי", ואומר: "ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וגו'" (במדבר א יח), ואומר: "המלאך הגאל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי וגו'" (בראשית מח טז).³

ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ג – ראשון ומשלים לשמונה עשרה

... ולמה שמונה עשרה?⁴ ... ר' חנינא בשם ר' פינחס: כנגד שמונה עשרה פעמים שאבות כתובין בתורה: אברהם יצחק יעקב.⁵ אם יאמר לך אדם תשע עשרה הן, אמור לו: "והנה ה' נצב עליו" לית הוא מינהון.⁶ אם יאמר לך אדם שבע עשרה הן,⁷ אמור לו: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק" מינון.⁸

¹ פתח יעקב ביוסף וסוף דבר שברך את בניו. ראו פירוש רד"ק: "ויברך את יוסף - כי כשברך את בניו הרי בירך אותי". כך גם רשב"ם וחזקוני: "ויברך את יוסף - היא ברכת הבנים היא ברכת האב", וכך גם רבי בחיי בן אשר: "מכאן יש ללמוד כי ברכת הנערים היא ברכת יוסף, ומעלת הנערים הכל מעלת יוסף". אמנם, ספורנו מפרש שיעקב כן ברך תחילה את יוסף, אלא שהתורה לא מציינת זאת: "ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא נשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה", ואחרי שברך את יוסף, ברך גם את בניו. ופירוש תורת משה על הפסוק מציע מעין פשרה שיוסף היה "עיקר הצינור של הברכה". בין כך ובין כך, התורה לא פירטה את ברכת יעקב ליוסף (שתבוא בהמשך הפרשה יחד עם ברכת כל בני יעקב), אך ראתה לנכון לפרט את ברכת הנכדים.

² ללא קשר אם יוסף התברך אישית או רק דרך ברכת בניו (במדרש זה משמע שכן), מתעוררת כאן השאלה: האם לא חזר כן יעקב על השגיאה של תחילת פרשת וישב כאשר במעשה כתונת הפסים 'שינה בין הבנים' (בראשית רבה פד ה, מדרש אגדה בובר בראשית לז ג). האם לא חשש יעקב שתשוב ותתעורר קנאת האחים? ומה פשר התשובה: אית מספקא לכולא - יש מספיק ברכות לכולם? הרי זו בדיק טענת עשו ליצחק: "הברכה אחת לך אבי?". ויעקב עצמו הרי טרח להתחזות לעשו על מנת לקבל את 'הברכה האחת'! לא מצאנו מדרשים ופרשנים שמתייחסים לשאלה זו כאן, אבל מקצתם מתייחסים לשאלה זו בפירושים לפסוק כב להלן: "וְאֵינִי נֹתֵי לְךָ שָׁכֶם אֶחָד עַל אֶחָיִךְ", ראו למשל פירוש הדר זקנים שם "שהיה מלך והדין עמו שחולק לו כבוד", וכמדרש הגדול לעיל "לא דיבר אבינו יעקב אלא עם יוסף שהוא מלך" - אולי גם הבינו האחים שזה הפיצוי ליוסף על מה שעוללו לו. נושא זה צורך עיון נפרד וכל היודע דבר בעניין, אנא יחיש שמועתו הטובה אלינו במהרה. כאן נפנה לנושאנו הפעם, הוא ברכת יעקב למנשה ואפרים (ואולי גם ליוסף): "ויקרא בהם שמי ושם אבותי".

³ ידועות הדרשות על ארבעה הדברים שלא שינו בני יעקב במצרים ובזכותם נגאלו, ובהם: שלא שינו שמותם ואת לשונם (שמות רבה א א, ויקרא רבה לב ה, שיר השירים רבה ד א ועוד). על שמירת הלשון העברית מביאים המדרשים את הפסוק: "אלוהי העברים נקרא אלינו" - שמשה ואהרן דברו אל בני ישראל בלשון הקודש (ויקרא רבה, שיר השירים רבה), אך על אי שינוי השמות אומרים המדרשים בלי לצטט פסוק: "ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לוליניוס וליוסף - יוסטוס" - שהא עקיצה ברורה של הדרשן לקהל שומעיו. כאן, מביאה דרשת המכילתא כמסכתא את הפסוק: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי". יעקב מברך/מצווה את נכדי יוסף ודרכם את כל בניו ונכדיו שישמרו בגלות מצרים הצפויה על שמותם העבריים. נראה שהמדרש בא כאן למלא חסר מסוים שבמקרא. אין בכל דבריו האחרונים של יעקב לבניו במקרא (פרק מט) שום דברי פרידה או הנחיה לקראת גלות מצרים הארוכה הצפויה (למרות הפתיחה: "האספו וְאֶגִּידָה לְכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ הַמִּצְרַיִם") - שלא כיוסף שנפרד מאחיו בהבטחה: "וְאֱלֹהִים יִפְדֶּךָ אֶתְכֶם וְהִעֲלֶה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבֹתֵיךָ לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב", ומשה אכן בא בלשון זו לבני ישראל לברשם על הגאולה. בא מדרש זה וממלא את החסר בפסוק: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק" - שמרו על שמותיכם העבריים, זכרו את מוצאכם.

⁴ מה מקור שמונה עשרה הברכות של תפילת עמידה? מספר דעות יש בחז"ל בתשובה לשאלה זו, ראו בדברינו [תפילת שמונה עשרה](#) בפרשת פקודי. כאן נתמקד בשיטת ר' חנינא בשם ר' פנחס הנוגעת לעניינינו.

⁵ היינו שנזכרים שלושת האבות בשמותם ביחד. ראו בדברינו [ואלה תולדות - אברהם, יצחק ויעקב](#) בפרשת תולדות היא הראשונה והאחרונה בה חיים שלושת האבות במקביל.

⁶ שאמנם כתוב בחלום סולם יעקב, בראשית כ יג: "וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עֲלָיו וַיֹּאמֶר אֵינִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיךָ אֲבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק וְכוּ'", אבל שם לא נזכר יעקב ביחד עם אברהם ויצחק רק לחוד כחולם החלום ודיבור ה' אליו.

⁷ יש 17 פסוקים בתורה שבהם מופיעים שלושת האבות באותו פסוק (יש גם אחד נוסף בתנ"ך בספר מלכים ב יג). אז איפה האזכור השמונה עשר? (שאלת הירושלמי הקודמת שיש 19 אזכורים של האבות צריכה עיון).

⁸ מינון כמו מינהון לעיל, היינו מהם, כלול בהם או "מן המנין". ראו דרשה זו גם בירושלמי תענית פרק ב הלכה ב וכן בבראשית רבה סט ד פרשת ויצא. תשובת ר' חנינה היא שהפסוק בפרשתנו: "המלאך הגואל אותי וכו'", שם יעקב מזכיר את אבותיו אברהם ויצחק לצדו, הוא פרשתי לשמונה עשרה. ראו מדרש נחומא וירא סימן א שמציע את שיטת ר' שמואל בר נחמן שהפעם הראשונה שהאבות

בכור שור בראשית מח טז פרשת ויחי – מזרעי ומזרע אבותי

"ויקרא בהם שמי" - כלומר: יהא ניכר בהם שהם מזרעי ומזרע אבותי,⁹ כי הקב"ה בירך זרעינו, וכשיהיו פרים ורבים ומבורכים, יהיו העולם אומרים: אלו ודאי בני אברהם יצחק ויעקב אשר ברכם הצור, כמו שנאמר: "כָּל לְאִיְהִים וּפְיָרוֹם כִּי הֵם יָרַע בְּרַךְ ה' " (ישעיהו סא ט).¹⁰

בראשית רבה סג ב – מאברהם לאפרים ומנשה דרך יעקב

"עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם" (משלי יז ו) - האבות עטרה לבנים, והבנים עטרת לאבות ... רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב ... אברהם, יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו. אמר: כדאי הוא אברהם להינצל בזכותו של יעקב ... יעקב פדה את אברהם.¹¹

הכתב והקבלה בראשית מח טז – כשאר השבטים

"ויקרא בהם שמי" - לפי שכל האבות ובניהם ובני בניהם נקראו בשם עברים לפי תולדותם בעבר הנהר, ונתיירא יוסף פן לא יקראו בניו בשם זה, רק בשם מצרים, אחר שנולדו שם. לכן ברכם שיקראו בשם עברים כשאר השבטים.¹²

ולדעת הסוברים כי אסנת אשת יוסף היא בת דינה שילדה משכם בן חמור החוי ... ישנו פגם גדול במנשה ואפרים, עד שהיה אפשר לפקפק ביחוסם אם יחשוב אותם תוך שבטי ישראל. לכן ברכם יעקב: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי", שלא יהיו נופלים מלהיחשב בכלל שבטי ישורון, אבל יחשבו כאחד מבני יעקב.¹³

במדבר רבה יד ה פרשת נשא – גם יוסף בשרשרת

נזכרים בתורה ביחד הם דברי יוסף לאחיו ערב פטירתו, בסוף פרשתנו – סוף ספר בראשית: "וַאֲלֵהֶם פָּקֵד אֶתְכֶם וְהִעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב" (בראשית נ כד); והאחרונה הם דברי משה בסוף ספר התורה ערב פטירתו ואי כניסתו לארץ: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי זֶאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזָרְעֶךָ אֶתְנַנְּהָ" (דברים לד ז). יוסף נין אברהם הוא נציג הדור הראשון לאחר שלושת האבות שיכול לומר: אברהם, יצחק ויעקב, (ומשה שלא זכה להיכנס לארץ שהובטחה לאברהם, ליצחק וליעקב, היה השליח למסע להגשמת ההבטחה הוא האחרון). אבל לפי הירושלמי לעיל, הראשון הוא יעקב עצמו ולא יוסף. יעקב מצרף את עצמו לאברהם ויצחק ויוצר את משולש האבות הראשון. (והילדים שאומרים לעתים בטעות בקריאת שמע על המיטה: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם יצחק ויעקב, אינם כ"כ טועים. מפי עוללים ויונקים יזלו מימי המדרש).

⁹ ובפירוש רשב"ם על הפסוק: "ויקרא בהם שמי - שיחיה זרעם וזרע זרעם". יחיו ויהיו ניכרים שהם מזרע האבות.

¹⁰ דרשה זו משלימה את הירושלמי לעיל, על שם מי יקראו אפרים ומנשה? על שם שלושת האבות – האם יש צורך לייחס אותם שנולדו במצרים? להלן נראה שאכן כן. בינתיים, נתבסס מפירוש זה שניתן לדרשו על חשיבות בני הבנים – הנכדים והנכדות, שהם העדות להמשכיות ולשרשרת הדורות. ראו דברינו והודעתם [לבני ולבני בניך](#) בפרשת ואתחנן, וראו גם הדרשות על הפסוק במשלי יז ו: "עֲטֹרַת זְקִינִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם", כגון בראשית רבה סג ב בדרשה שלהלן.

¹¹ עפ"י הפסוק בישעיהו כט כב: "לִכֵּן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבְרָהָם וכו' ". ראו הדרשה במלואה שוב בדברינו [ואלה תולדות – אברהם, יצחק ויעקב](#) בפרשת תולדות, וכאן נקשר אותה עם פירוש בכור שור והירושלמי לעיל. יעקב הנכד פדה את אברהם הסבא, הכיזד? אילולי נצפתה ההמשכיות לדור שלישי נוסף, לא היה מתרחש נס הצלת אברהם מכבשן האש! ומנגד, אפרים ומנשה הנכדים הם שמכניסים את סבא יעקב לרשימת שלושת האבות, כפי שראינו בירושלמי ברכות לעיל שזה הפסוק הראשון בתורה בו נזכרים שלושת האבות. השרשרת היא כבר של חמישה דורות! אפרים ומנשה הם החימשים של אברהם.

¹² עורך הספר מציין כאן כמקור את ר"א אשכנזי (האר"י?). אנחנו מצאנו פירוש זה בעלי התוספות (הדר זקנים ודעת זקנים) שאומרים: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי. על שאר השבטים הנקראים בני יעקב שיהיו נקראים שבטים כשאר בני". ובעצם כבר הוא בבראשית רבה פרשה צז: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון - מה ראובן ושמעון שבטים, אף אילו יהיו שבטים". וזה אגב נושא מעניין לחקור היכן נחשבים אפרים ומנשה כשאר השבטים (במפקד ובדגלים, בנחלה) והיכן לא (כגון בחושן שכלולים ביחד תחת שבט יוסף) והאם זו ברכה שכולה לטובה או שיש בה גם מידה של 'הרחקה' (ראו בראשית רבה פב, איכה רבה פתיחתא לג).

¹³ ומוסיף הכתב והקבלה (הרב יעקב צבי מְקַלְנֶבוּרְג גרמניה מאה 19) בסוף דבריו שם, שגם אם נאמר שאסנת אשת יוסף אם אפרים ומנשה הייתה "בת פוטיפרע ממש" היינו מצרית, אין זה גרוע משאר האחים שעפ"י המדרש נשאו את אחיותיהם – ראו בבראשית רבה פד מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה למי נישאו בני יעקב: לאחיותיהם או לנשים כנעניות. עפ"י פירוש אחרון זה, ברכת יעקב ליוסף ולבניו: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" לא הייתה של שבח ונחת ו'נחמדות'. היא באה לפתור בעיה. יש צורך לייחס את אפרים ומנשה ולהביאם אל בית יעקב. ראו בדומה, הגם בנימה רכה יותר, את פירוש ספורנו על הפסוק: "ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראויים להתייחס לאברהם וליצחק". האם ראה יעקב בשהותו במצרים שבית יוסף מתרחק ממשפחתו ולכן קרא לו ולבניו בנפרד? ומי אכן נקרא איש מצרי? משה! ולפיכך לא זכה להיכנס לארץ. ראו דברים רבה ב ח בהבדל בין יוסף שנקרא איש עברי ולפיכך זכה לקבורה בארץ ובין משה: "מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו". אבל הבנים של יוסף אולי כבר ספגו את תרבות מצרים. ראו איך יוסף קורא להם: "כי נשני ... את בית אבי", "כי הפרני בארץ עניי" (אבל בעברית!). בדרך זו של הכתב והקבלה הולכים מפרשים נוספים, ראו למשל פירוש שפתי כהן על הפסוק שמדגיש שהדברים מגיעים עד יעקב שלא בכדי אמר "הגואל" בלשון הווה ולא "גואל" בלשון עבר: "ולזה אמר הגואל ולא אמר שגאל כי פסול זרעו של יוסף נוגע גם כן בו, כי לזה אמר ויקרא בהם שמי". ופירוש מעשי ה' מעשי אבות פרק מד (פרשת ויחי): "וזו היא גם כן הברכה שבירך אותם ואמר ויקרא בהם שמי וגו', כי כל האבות ובניהם ובני בניהם ששם עברים, שנולדו בעבר הנהר, ונתיירא יוסף פן לא יהיו נקראים בניו רק מצריים אחר שנולדו שם, ולכן בירך אותם שיקראו בשם עבריים כשאר השבטים". ויש עוד פרשנים הצועדים בנתיב זה שבני יוסף היו זקוקים ל"יחוס". ראו פירוש שפתי כהן שבזכות יחוס זה גם אסנת אימם תיקרא מעתה ואילך: "אסנת בת יעקב ולא בת שכם". ראו [סיפורה של אסנת](#) בפרשה זו.

זה הקרבן הקריב¹⁴ לשם יעקב, שהקדימו למנשה ולשם יוסף שבעבור אהבתו בירכס יעקב כל אותן הברכות.¹⁵ ... "פר אחד בן בקר" - כנגד אברהם, שנאמר: "ואל הבקר רץ אברהם" (בראשית יח). "איל אחד" - כנגד יצחק שכתוב בו: "ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו" (שם כב) "כבש אחד" - כנגד יעקב דכתיב ביה: "והכשבים הפריד יעקב" (שם ל). ולמה הקריב אלו ג' מיני עולות כנגד האבות? כנגד הברכה שבירכס יעקב: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" (שם מח).¹⁶

"שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד יוסף שכתוב: "וישחטו שעיר עזים" (שם לו). ולמה הקריב זה כנגד יוסף? לפי כשם שבירכס יעקב על שם ג' האבות, כך בירכס על שם יוסף ותלאם עליו, שנאמר: "בך יברך ישראל לאמור ושימד אלהים כאפרים וכמנשה" (שם מח).¹⁷

מדרש הגדול בראשית מח טז פרשת ויחי - מי נקרא "בהם"

"יברך את הנערים" - זה יהושע וגדעון. "ויקרא בהם שמי" - שייגלה להן המלאך שכתוב בו: "כי שמי בקרבנו" (שמות כג כא). ביהושע הוא אומר: "ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי" (יהושע ה יד). ובגדעון הוא אומר: "וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך גבור החיל" (שופטים ו יב).¹⁸ דבר אחר: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" - שכל ישראל נקראין על שם, דכתיב: "הבן יקיר לי אפרים" (ירמיה לא יט). ואומר: "אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף" (עמוס ה טו).¹⁹

אבן עזרא בראשית מח טז - בזכות רחל

"ויקרא בהם שמי" - כי הנה כל ישראל יקראו אפרים, גם יוסף. גם אמר הכתוב: "רחל מבכה על בניה" (ירמיהו לא יד), כי היא היתה עיקר מחשבתו, על כן אמר הכתוב: "בני רחל אשת יעקב" (בראשית מו יט), וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן: "שלחני" (שם ל כה). גם נתן לו הבכורה, כי הוא ראשית מחשבתו, ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה, היה יוסף שהוא פטר רחם, ולא דן וגד, כי הם בני השפחות.²⁰

רמב"ן בראשית מח טז פרשת ויחי - ייטא את שמות האבות

¹⁴ אפרים.

¹⁵ דרשה זו היא על קרבן נשיא שבט אפרים אלישמע בן עמיהוד, במסגרת קרבנות הנשיאים בחנוכת המשכן בפרשת נשא (שקראנו בחנוכה אחר כותלנו), שהקריב בשבת ביום השביעי (המקרה היחיד שקרבן יחיד דחה שבת). ראו פתיחת הדרשה בסימן א שם: "אפרים מעוז ראשי - מדבר בנשיא אפרים שהקריב קרבנו לחנוכת המזבח ביום השבת, שנאמר: ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו'". אפרים מכבד בקרבנו את יוסף אביו, ביחד עם יעקב סבו שהפלה אותו לטובה על פני מנשה אחיו ובזכותה קיבל את "שביעי" והקריב בשבת. אפרים גם מכבד גם את האבות: אברהם ויצחק.

¹⁶ כנגד (לכבוד) הקישור שעשה יעקב של אפרים ומנשה עם שלושת האבות. אבל בכך לא נגמרו קרבן אפרים (וקרבנות כל הנשיאים). יש עוד קרבן והוא מסוג חטאת ולא עולה (שקרבן יחיד היא בד"כ נדבה). איזה חטא יש כאן?

¹⁷ עפ"י דרשה זו יוסף נכלל בברכת יעקב (ראו הערה 1 לעיל), אבל לא בפסוק: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי", כי אם בהמשך דברי יעקב: "בך יברך ישראל לאמור ושימד אלהים כאפרים וכמנשה" - דברים שבאים לאחר שיוסף מנסה לתקן את שיכול ידיו של יעקב (נקודה עליה עמדו הפרשנים והיא ראוייה לדיון נפרד). הדגש הברור הוא על המילה "בך" שהיא בלשון יחיד ומכוונת ליוסף. זאת, בניגוד לרוב הפרשנים והמדרשים שמסבירים שהכוונה ב"בך" היא לאפרים שהועדף על פני מנשה (וגם בניגוד למדרש זה עצמו שאפרים מכבד את יעקב משום שהועדף אותו). "בך" - זה יוסף, קובע מדרש זה. אבל איזה הבדל גדול בין הסמלים של אברהם (פר), יצחק (איל) ויעקב (כבש) והסמל של יוסף "שעיר החטאת" שמסמל את מכירתו ע"י אחיו! ראו רמב"ם מורה הנבוכים חלק ג פרק מו שכל שעירי החטאת בכל המועדים הם בגין מכירת יוסף. וזו הברכה שבה יברך (עם) ישראל לדורותיו: "וישימד אלהים כאפרים וכמנשה" - לקח לדורות? נראה שדרשה זו מקלקלת קצת את החגיגות בה אנו קוראים פסוקים אלה ואולי צריכה להוסיף נופך רציני והיסטורי לברכת הבנים שעם ישראל אימץ בלילות שבת ואירועים אחרים. יעקב, עפ"י דרשה זו, לא מתעלם מהאירוע הקשה של מכירת יוסף. לא הכל ורוד ונעלים. אבל אנחנו נחזור למדרשים הנעימים.

¹⁸ היכן התקיימה ברכת/נבואת יעקב ששמו ייקרא אצל הנערים המתברכים? בצאצאי אפרים הוא יהושע (במדבר יג ח) ובצאצאי מנשה הוא גדעון (שופטים ו טו). ראו מקור דרשה זו בבראשית רבה צז ג: "יברך את הנערים, זה יהושע וגדעון וכו'". וכאילו קורא את הפסוק כך: המלאך הגואל אותי הוא גם שיברך את הנערים שיבואו מצאצאי אפרים ומנשה ויקרא אליהם בשם ה'.

¹⁹ כאן צועד המדרש צעד גדול. "בהם" שבברכת יעקב, אינם רק "נערים" בדידים גיבורי ישראל כיהושע וגדעון. כל עם ישראל ייקרא על שמותם. בנתיב זה צועד גם רד"ק בפירושו על הפסוק, ואומר: "ויקרא בהם שמי - זהו שיקרא ישראל בשם יוסף ואפרים, וכמו שאמר: רועה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (תהלים פ ב), ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו), אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה טו), וכן אמר: לפני אפרים ומנשה עוררה את גבורתך (תהלים פ ג). ראו פירושו גם בעמוס ו ו, ותהלים פ ב, ואומר: "דע כי אשת יעקב אבינו היא על דברים אלה. אך באמת, אין אזכור של מנשה בהקשר של עם ישראל כולו.

²⁰ נניח לרגע את נושא העברת הבכורה מראובן ליוסף שהיא עניין לעצמו. ראו נושא במקרא: בראשית מו ח, מט ג, שמות ו ד, במדבר א כ, כו ה, ולעומתם דברי הימים א ה א-ג; ובמדרשים: בגמרא ברכות ז א, בבא בתרא קכג א, ספרי דברים ג, בראשית רבה פב יא ועוד. נתמקד בקטע הראשון של פירוש אבן עזרא שמצטרף למדרש הגדול ולרד"ק לעיל בייחוס עם ישראל כולו ליוסף ובניו (אפרים ויתר, מנשה פחות אם בכלל). הכל בזכות רחל המכונה אשת יעקב, האשה האהובה, הדמות המלווה את עם ישראל בסבלותיו - הסבתא שאפרים ומנשה לא זכו להכיר. אבן עזרא חוזר על דברים אלה בפירושו לתהלים פ ב: "רעה ישראֵל האַזינה נהג כצאן יוסף וישב הקרובים הופיעה", ובפירושו להושע ה ג: "אֵנִי יְדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא נִכְחַד מִמֶּנִּי וכו'", ואומר: "דע כי אשת יעקב אבינו היא רחל ... ויעקב אמר אל אפרים ומנשה ויקרא בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרים".

וטעם ויקרא בהם שמי - אמר רבי אברהם שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר "בהם" והנה לא נקראו על שם מנשה, ואולי בעבור שיקראו בית יוסף. והנכון שיעמוד זרעם ושםם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם.²¹

פירוש אברבנאל פרשת ויחי מח ח - בני יעקב, יצחק ואברהם

"ויקרא בהם שמי ושם אבותי" - רוצה לומר שיקראו בניו של יעקב וכל אחד מהם יאמר אפרים או מנשה בן יעקב בן יצחק בן אברהם בשוה כשאר השבטים.²²

בעל הטורים בראשית מח טז - חיבור בית יוסף עם בית יהודה

"וַיִּקְרָא". ב' במסורת: "וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי", "וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל" (רות ד יד). לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף (מדרש הגדול) כדכתיב: "גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה" (תהלים עז טז).²³

כלי יקר בראשית מח טז - שם של טוב, ראש, שמחה ועוד

"ויקרא בהם שמי ושם אבותי". שיקרא להם²⁴ כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי. כי שם ישראל על שם "כי שרית עם אלהים ואנשים" - כך יהיה צדיק מושל ביראת ה'. ויעקב על שם עקב רב טוב הצפון לצדיקים²⁵ - כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד, ואברהם על שם אב המון גוים - כך יהיו ראש לכל האומות. ויצחק תרגומו וחדו - כך תהיה תמיד השמחה במעונם:

עם סיום ספר בראשית הוא ספר אבות האומה נאחל לכל שואבי המים שתשרה תמיד השמחה במעונם.

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

²¹ רמב"ן לא מסכים עם אבן עזרא (וכנראה גם לא עם המדרש הגדול והמקורות שהבאנו בהערת השוליים שם), מה גם שאין שום אזכור במקרא של מנשה כמייצג את עם ישראל, ולכן אי אפשר ש"בהם" הכוונה לבני יוסף. רמב"ן מחזיר אותנו לשיטות שראינו לעיל: הירושלמי, בכור שור ובראשית רבה סג. "בהם" הם האבות וברכת יעקב באה לייחס את אפרים ומנשה "כראובן ושמעון" וכיוסף עצמו, ישירות לאבות האומה ובהם יעקב עצמו - "כשאר השבטים". בדרך זו הולכים רבים וטובים, ראו למשל מדרש שכל טוב (בובר) על הפסוק: "ויקרא בהם שמי. שם טוב שיש בי ושם אבותי שם טוב שיצא באבותי, ומאן נינהו אברהם ויצחק, שיהיו נקראים בני אברהם ויצחק ויעקב". כך גם פירוש עקידת יצחק: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב וכו'. הוא מה שאמר ראשונה כראובן ושמעון יהיו לי שיקראו בני יעקב בן יצחק בן אברהם בשוה כשאר השבטים".

²² אברבנאל הולך צעד נוסף, מדלג על יוסף ויוצר חיבור ישיר של אפרים ומנשה עם אבות האומה. פירוש שמתחבר לפירושים שראינו כבר לעיל כגון בכור שור שאומר: "יהיו העולם אומרים: אלו ודאי בני אברהם יצחק ויעקב אשר ברכם הצור" - אבל ביתר שאת חיבור ישיר של אפרים ומנשה עם אברהם, יצחק וסבא יעקב. האם יוסף שמח לשמוע דברים אלה? "בכל אדם מקנא חוץ מבנו" (סנהדרין קה ע"ב) - האם גם כאשר הנכד מתחבר ישירות לסבא ומדלג' על אבא? האם גם הרב לא מקנא אם תלמידו מתחבר עם רבו שלו? פירוש קיצוני זה מתאים אולי יותר לפסוק שנאמר קודם (מח ה): "כראובן ושמעון יהיו לי", כדרשה החיובית בבראשית רבה צז לעיל (הערה 12): "אפרים ומנשה כראובן ושמעון - מה ראובן ושמעון שבטים אף אלו יהיו שבטים". אבל אברבנאל בפירושו לפסוק קודם זה מצנן מעט קשר ישיר זה ומציין שלפיכך ראה יעקב להוסיף את ברכת הדגים למנשה ואפרים: "לפי שהעלה אותם במנין השבטים, היה ראוי שירבה אוכלוסייהם ... ולזה אמר: וידגו לרוב בקרב הארץ ... שלפי שאמר: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק, שלא יהיו עקרים כאברהם ויצחק שיקראו בהם, אבל בהפך, שירבו כדגים וזהו: וידגו לרוב בקרב הארץ שירבו בארץ כדגים בים". הבנים יתייחסו על אבותיהם הקדמונים, אבל ירבו ויפרחו יותר מהם.

²³ נראה שגם בעל הטורים לא מסכים עם ההטיה והאפליה לטובת יוסף ובניו (לשאלה כיצד עושה זאת יעקב אחרי מה שאירע לו במאבק על הבורה מול עשו אחיו ואחרי פרשת יוסף ואחיו - לא נתנו מענה), והוא מרכך את כל העניין, כדרכו בקודש, ע"י 'חיבורים במקרא', הפעם של המילה וַיִּקְרָא, בבניין נפעל שיש רק שניים כאלה במקרא: בפרשתנו ובמגילת רות. בעל הטורים אינו מהסס להזכיר את המדרש הגדול (העורכים אולי הוסיפו ציון מקור זה שבסוגריים) ומוכן גם להוסיף עוד פסוק מתהלים עז לרשימת הפסוקים שנוקטים בס' יוסף ואפרים כשם לעם ישראל כולו (ראו הערה 19 לעיל), אבל יוצר את החיבור של בית יהודה ובית יוסף, מה שמזכיר את הפרשת פרשת ויגש אחר כותלנו, ראו בדברינו והיו לאחדים בידך. ואנו נוסיף חיזוק כפול לאחדות שבעל הטורים מציע. ראשית, הפסוק בתהלים ט ט (ובתהלים קח ט): "לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מְעוֹז רֵאשִׁי הַיְהוּדָה מַחֲקֵקִי" - פסוק שנזכר כבר במדרש במדבר יד ה (הערה 15) בהקשר עם קרבן אפרים, פסוק שמשמל לא רק את חיבור יהודה וישראל, אלא גם את שבטי עבר הירדן המערבי עם שבטי עבר הירדן המזרחי. ושנית, שימו לב לשם "ישראל" בפסוק ממגילת רות. היכן ייקרא שמו של בנה של רות ממנו יצא בית דוד? בישראל! ומטיבי לכת מוזמנים לעיין בירושלמי יבמות יב ו על הקשר בין הפסוק בדברים כה י: "וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֵלוֹן הַנְּעִל" (גם זה בבניין נפעל) ובין הפסוק: "וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי" - בשבח מי שמקים שם לאחיו.

²⁴ על משקל "כי יקרא קן ציפור לפניך".

²⁵ נראה שכוונתו כאן לפסוק בתהלים לא כ: "מִה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צִפְנָת לִירְאֵיךָ וכו'", אך לא ברור הקשר ליעקב דווקא.

מים אחרונים: בתשובה לשאלה שעוררנו בדבר האפליה והקנאה האפשרית בין בני יעקב בעקבות הברכה המיוחדת המשולשת לה זכו בני יוסף (הערה 2 לעיל).²⁶ בניגוד להצעה שהאחים הבינו שיעקב עשה זאת משום שיוסף היה מלך, אפשר אולי לחשוב בדיוק ההפך ובשיטתם של הכתב והקבלה ואחרים שהיה צורך לייחס את בני יוסף שגדלו במצרים, ולצרפם לבית יעקב העבריים. מצופה מכל משפחה שאם יש אח צריך טיפול מיוחד וזמן רב יותר של ההורים משום שיש לו בעיה מסוימת – שיבינו. כמו אם בן מסוים "נחלש" וההורים רוצים "לחזק אותו". ומי גרם לכך שבני יוסף גדלו באווירה מצרית? אחי יוסף שמכרו אותו ובמידת מה גם יעקב ששלח אותו 'לראות את שלום הצאן'. ואולי כעת יעקב גם מבין את מה שיצחק רצה לעשות עם עשו. יש לפעמים צורך להטות לכיוון מסוים ולטובת אחד מבני המשפחה, והציפייה משאר הילדים שיבינו זאת. אולי גם זה חלק מהריפוי של בית יעקב ו"הפיצוי" ליוסף על מה שעוללו לו.

²⁶ למה 'ברכה משולשת'? שימו לב לחלוקה של פרק מח. בשלב הראשון, פסוקים ה-ו, מברך יעקב את אפרים ומנשה, עוד לפני שזיהה אותם ולפני שהתייחס אליהם בחיבוק ונשיקה, ככתוב: "וַעֲתָה שְׁנֵי בְנֵי הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בְּאֵי אֵלֶיךָ מִצְרַיִם לִי הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי: וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנִחְלָתָם" – אולי גם כחלק מבקשתו ליוסף שיעלה ויקבור אותו בקברות אבותיו. בשלב השני, לאחר שהתקברו אפרים ומנשה ליעקב הוא מברך אותם בשיכול ידיים, פסוקים טו-טז שהבאנו בראש הדף: "וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אֲבָרְהָם וַיְצַחֵק הָאֱלֹהִים הַרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה: הַמְלֵאךְ הַגָּאֹל אֹתִי מִכָּל רַע יְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בְהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתַי אֲבָרְהָם וַיְצַחֵק וַיִּדְגּוּ לְרֵב בְּקִרְבַּ הָאָרֶץ" – ברכה שנשמעת חמה ואישית יותר והפכה להיות 'ברכת הנערים' בעם ישראל לדורותיו. בעקבות ברכה זו שם לב יוסף שאביו "שיכל את ידיו" והעדיף את אפרים והוא מנסה לתקן אותו, אך לשוא. יעקב ממשיך לברכה השלישית בפסוק כ: "וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְשִׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה וַיִּשָּׂם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנָי מִנַּשֶּׁה" – ברכה שגם היא אומצה לאורך הדורות בבית ישראל ובפרט בלילי שבת. פתח יעקב בהשוואת מעמד אפרים ומנשה "כראובן ושמעון" (לטוב ולמוטב, במדרשים) וסיים בברכה לכל בניו וצאצאיו שיברכו ויבורכו "כאפרים וכמנשה". ובתווך, הברכה האמצעית בה נזכרים האבות, לה הקדשנו דף זה. ראוי פרק מח לעיון יותר מדוקדק ומן הסתם כבר עשו זאת רבים וטובים.